

Зеновій Федик

доцент кафедри рисунка НАОМА

Навчальні рекомендації щодо виконання завдання “Рисунок голови людини”

Одним з навчальних завдань для студентів II курсу з рисунка є “Рисунок голови людини”. Усі попередні навчальні завдання були спрямовані на підготовку студентів до вивчення складних форм людського тіла. Ознайомлення з моделями провадиться на гіпсових зразках, а для належного академічного вивчення використовуються натура. Вивчення натури здійснюється у такій послідовності: голова, торс, постать.

Розглянемо методику виконання рисунка голови.

Умови виконання завдання

Рисунок виконується м'якими матеріалами (сангіною, вуглем, соусом або графітним олівцем) на папері розміром з піваркуша. Папір може використовуватися як тонований, так і білий.

Для рисунка добирається натура з найбільш виразними формами, які мають бути підкреслені відповідним освітленням.

Перед роботою слід уважно роздивитись голову натури з усіх боків, відмітити її характерні риси, поворот і нахил, тобто передусім формувати для себе попередню уяву про модель і тримати її в пам'яті упродовж всієї роботи. Незалежно від точки зору на модель потрібно відчувати її в цілому. Наприклад, дивлячись на натуру спереду, студент має уявити її з протилежного боку, у профіль, три чверті. Щоб при профільному повороті правильно й на місці нарисувати вухо, око, скулу, потрібно уявити місцезнаходження невидимих, але відповідних їм парних форм і в уяві пов'язати з ними зображувані видимі форми.

Без усебічного відчуття форми та освоєння її законів, без удосконалення цього уміння весь процес рисування зведеться до механічного копіювання натури.

Від загального до детального

Оскільки одразу одержати цілісний рисунок фізично неможливо, а виконання його частинами, як правило, призводить до негативних результатів, потрібно віднайти такий спосіб, щоб і зберегти цілісність зорового враження від натури, і проробити її деталі. Як показує практика, насамперед необхідно побудувати узагальнену, але характерну масу всієї моделі (в даному разі голови) подібно до того, як це робить скульптор, а далі поступово працювати над виявленням спочатку великих форм, а потім деталей, проте не зрисуваючи їх окремо, а співставляючи одну з одною і з усієї головою — як в натурі, так і на рисунку.

Це означає, що при рисуванні голови потрібно передусім керуватись формою, працювати співвідношеннями, не забуваючи при цьому про послідовність роботи — від загального до детального, від простого до складного. Тобто, як і в будь-якій роботі, необхідно дотримуватись певного порядку: процес виконання рисунка повинен мати початок, середину і завершення. Порушення такої послідовності призводить до неорганізованого, безсистемного зарисовування натури, що зумовлює різні помилки.

Отже, на самому початку потрібно швидко намітити на аркуші загальну форму голови, означаючи її основні частини методом початкового узагальнення. При цьому необхідно належним чином з'ясувати взаємодішення голови з шиєю і плечовим поясом, без чого неможливо досягти правильної пластичної побудови. Далі в узагальненій формі — шляхом аналізу, співставлення, порівняння — виявляються її деталі. Наприкінці виконання завдання, коли знайдені дрібні деталі, потрібно знову повернутись до узагальнення, але вже узагальнення завершального, за допомогою якого в рисунку виділяється головне і йому підпорядковується другорядне. Таким чином, сувору послідовність у роботі є головною умовою належного відображення натури й створення вправного рисунка.

Рисунок голови слід починати легкими доторками олівця до паперу. Різкі чорні лінії заважатимуть бачити помилки й тим більше виправляти їх. А зловживання гумкою, як відомо, руйнує поверхню паперу і робить її невідгідною для подальшої роботи. Сила натиску олівця і сила тону повинні збільшуватись у міру правильного просування в роботі над рисунком.

Важливе значення має розташування зображення на форматі паперу. Воно залежить від повороту і нахилу голови, а також від її оточення, тла, частин одягу, падаючої тіні тощо. При початковому начерку загальної маси голови і шиї потрібно звернути увагу на їхнє положення щодо вертикалі і горизонталі.

Парність у побудові голови — два лобних бугри, дві надбрівні дуги, дві очні впадини, дві вилиці — дозволяє досить чітко уявити середню лінію, котра, проходячи посередині перенісся, основи носа, губ і підборіддя, допомагає в процесі роботи ставити на місце всі парні частини (деталі) голови, точно визначати їхнє розташування. Поперечна допоміжна лінія, яка проходить через середину очних впадин у напрямку до вušних отворів, ділить голову на дві приблизно рівні частини: верхню лобну — від тим'яних кісток до перенісся й нижню — від перенісся до підборіддя. Характер цієї лінії (пряма або вигнута) допомагає визначити нахил голови і ракурс.

Розташувавши на форматі паперу загальну форму голови, намітивши допоміжні лінії, визначивши поворот і нахил, поступово переходять до виявлення основних поверхонь об'єму голови.

Таким чином, розташування рисунка на аркуші, вибір повороту, нахилу голови, начерк її початкової характерної форми, визначення пропор-

цій основних її частин та об'ємне означення їх умовною світлотінню — все це можна віднести до початкових етапів виконання рисунка, котрі підготовляють перехід до опрацювання деталей.

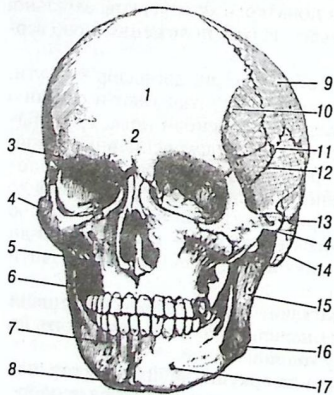
Робота над деталями

Робота над деталями живої форми має дещо інший характер, потребує належних знань анатомії та вміння застосовувати їх практично. Адже потрібно передати живу форму так, щоб відчувались кістки і м'язи, щоб у рисункові "дихало" тіло. Тому кожен штрих, кожна пляма, які наносяться на папір, повинні обумовлюватися відповідними знаннями студента з анатомії. Тонм потрібно передати не тільки світлотінь, а й характер кольору обличчя (блідий, смаглий), колір волосся (брюнет, блондин), відтінків очей (темні, світлі).

Під час старанного студіювання деталей не слід забувати про цілісне сприйняття натури, для чого необхідно знати кісткову основу деталей, на якій вони розташовані, причому знати не тільки теоретично, а й, так би мовити, відчувати її під олівцем у процесі рисування. Для цього треба добре вивчити анатомічну будову черепа, вміти його рисувати у будь-якому положенні не тільки з натури, а й за уявою.

Знання пластичної анатомії допомагає художникові структурно грамотно вибудовувати рисунок. Візьмемо для прикладу носові кісточки, які, з'єднуючись одна з одною та з лобною кісткою, називаються переніссям — в рисунку воно слугує основним своєрідним пунктом для уточнення взаємозв'язку форм, очних впадин, надбрівних дуг, верхні носа.

Усередині очних заглиблень, відокремлених одна від одної спинкою носа, розміщуються очні яблука. Знання будови ока, його форми дає можливість відображати його в різних поворотах і при різному освітленні, допомагає закономірному розподілу світлотіні, напівтонів і рефлексів. Рису-

Анатомічна будова черепа:

1 — лобна кістка; 2 — надперенісся; 3 — виличний відросток лобної кістки; 4 — вилична кістка; 5 — верхньощелепна кістка; 6 — ямковий відросток верхньощелепної кістки; 7 — нижньощелепна кістка; 8 — підборіддя підвищення; 9 — тім'яна кістка; 10 — віничний шов; 11 — височна кістка; 12 — клиновидна кістка; 13 — вилична дуга; 14 — соскоподібний відросток; 15 — гілка нижньощелепної кістки; 16 — кут нижньощелепної кістки; 17 — підборідний отвір

ючи око, слід мати на увазі, що верхні і нижні повіки утворюють більш заокруглені кути біля носа і гострий — з протилежного, зовнішнього боку. При звичайному освітленні нижні повіки виглядають як світла смужка, верхні, разом з падаючою від них тінню, здаються темнішими й ширшими.

Якщо спостерігати розплющене око спереду, то можна помітити, що висока частина верхньої повіки і низька частина нижньої повіки по вертикалі не співпадають, оскільки вони розташовані навкіс стосовно одна одної. Диск райдужної оболонки дуже часто неправильно відображається у вигляді кружечка — насамперед це не відповідає дійсності, оскільки він розташований на формі ока у вигляді кулі і перспективно скорочується. Колір очей залежить від райдужної оболонки: вона може бути дуже різною — коричневою, чорною, сірою, світло-блакитною. При рисуванні необхідно стежити за напрямом погляду, а також за характером очей, посадкою їх, випуклістю, розташуванням стосовно носа.

Від перенісся уточнюється і загальна форма носа. Вивчення форми носа і кісток, з яких він складається, має суттєве значення. Потрібно звернути увагу й на те, що верхня кісткова частина носа має більш чітку, "тверду" форму і її потрібно трактувати різкіше. Крыла носа часто відстають одне від одного, утворюючи впадину, яка розділяє кінчик носа на дві половинки. Нижня частина хрящів утворює четверту поверхню носа — його основу, на якій розташовані ніздрі. Форма носа залежить від кісток і хрящів, котрі його утворюють.

Щоб переконливо нарисувати всю нижню третину обличчя, показати губи так, аби під ними відчувались зуби, необхідно мати уявлення про характер верхньої і нижньої щелепи, разом узяті. Обидві вони являють собою основу для розташування на них кругових м'язів рота, який утворюють губи. Останні, як і очі, є найбільш виразними частинами обличчя і бувають різні за формою.

Фіксувати характерні риси нижньої третини обличчя, слід звернути увагу на взаємоп'єднання розмірів верхньої і нижньої щелеп. Часто коротка верхня щелепа немовби врівноважується масивною нижньою і навпаки. При рисуванні підборіддя проводиться допоміжна середня лінія через нього та через нижній край щелепи, котра межує з шиєю.

Щоб знайти місце розташування вушної раковини на рисунку, потрібно визначити напрям її осі, розміщення самого вуха стосовно цієї осі, узгодити вуха із виличним відростком і з'ясувати, завищене чи занижене воно порівняно із середньою частиною обличчя. Положення вуха узгоджується з нахилом голови.

Наступний етап завдання полягає в опрацюванні форм, які межують з верхніми краями очних впадин, а точніше кажучи, верхньої частини черепа. Форма лоба, його висота, ширина, характер впадин, виступів великою мірою визначають характер обличчя. Трактування лоба, зазвичай найбільш освітленого, вимагає великої уваги під час проробки усіх

деталей. Причому тільки за умови збереження найтонших тональних співвідношень можна водночас передати і ліпку деталей, і світлоносність усієї поверхні лоба.

Зовнішня поверхня виличних кісток утворює виличні виступи, які мають неабияке пластичне і конструктивне значення — вони слугують опорними точками при побудові рисунка голови. Виличні виступи виконують роль своєрідних орієнтирів при початковому окресленні бокових поверхонь обличчя.

При детальному опрацюванні зображень окремих складових частин голови може утворитись небажана роздробленість рисунка, від чого основний масив голови часом наче розпадається на велику кількість прорисованих дрібниць. При цьому порушуються тональні співвідношення і просторові плани. Тому при опрацюванні деталей не слід завершувати кожну з них окремо, небажано допускати, щоб у рисункові були водночас уже закінчені й тільки намічені частини.

Намагання недосвідчених рисувальників зобразити деталі з передачею світла на певну його силу, як правило, призводить до перебільшення тону й сильної чорноти рисунка. Рисувальник не в змозі передати природну силу світла й тіні вже тому, що графічні можливості олівця набагато слабші від натуральної світлотіні.

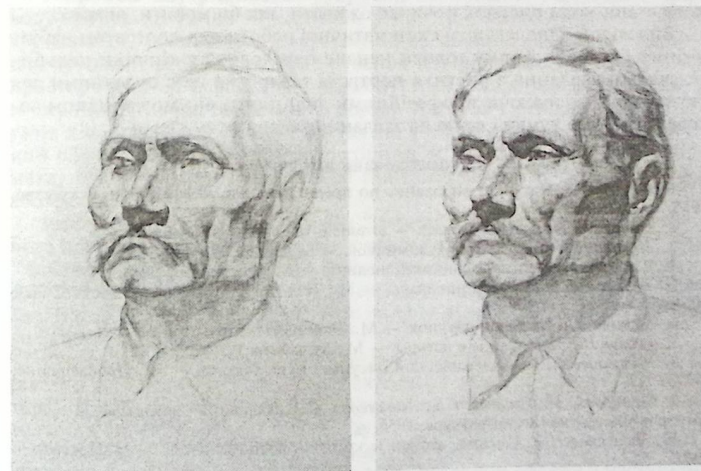
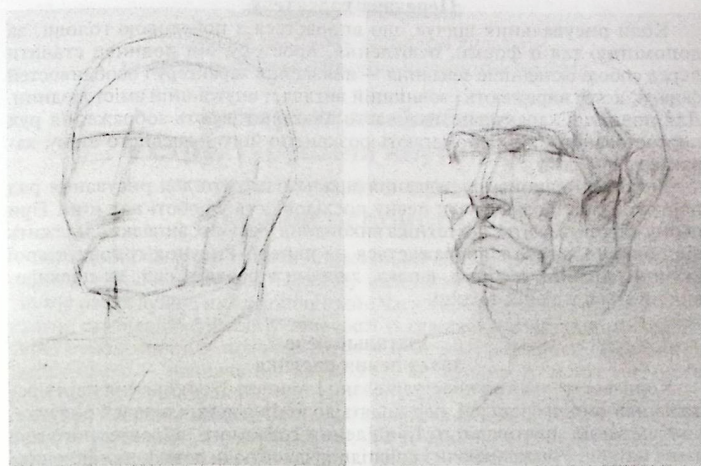
Враховуючи обмежену силу олівця чи якогось іншого малюючого засобу, необхідно зближувати тональні відтінки дрібних деталей і таким чином домагатись належної цілісності й узагальненості рисунка. При завершенні завдання слід прагнути закріпити найсильніше перше враження від натури, підкреслити характерність образу її, підпорядкувавши цьому другорядні деталі.

Передача простору

Часто навіть доботно виконаний рисунок справляє враження вирізаного і наклеєного на папір зображення. Це буває тоді, коли виконавець завдання, нарисовавши голову, знехтував антуражем, зображенням оточуючого простору. Тимчасом на папері можна досягти ефекту просторового зображення натури, відповідно пов'язавши останню з тлом.

Відчуття об'єму і простору в зображенні можна домогтись не тільки світло-тіньовим моделюванням, а й співвідношенням світлих і темних плям. Наприклад, найбільш світла частина голови, скажімо, ліва половина обличчя здається плоскішою, об'ємна побудова ведеться легкими тоновими градаціями, які нарастають від освітленої поверхні лоба до найбільш тіньової вилиці й щок. Активніше ліпиться права частина обличчя, де можна спостерігати виразніші переходи від світла й тіні, від напівтіні до тіні, а потім — до ослаблюючого тінь рефлексу.

Створювати тло на всьому аркуші паперу необов'язково — іноді можна обмежитись окремими плямами, які торкаються натури і оточують її.

Послідовність виконання завдання "Рисунок голови людини"

Передача характеру

Коли рисувальник відчує, що впорається з побудовою голови, за допомогою тла її форми, освітлення, простору, він повинен ставити перед собою складніше завдання — виявлення характеру і особливостей форми, котрі виражають і зовнішній вигляд, і внутрішній зміст людини. Для повнішої характеристики часто використовують зображення рук портретованого, які допомагають розкриттю його душевного стану, характеру, професії.

У процесі виконання завдання можна намітити для рисування ряд портретів, які б означували певну послідовність у роботі над ним. При цьому слід зауважити, що техніка виконання у деяких випадках залежить від обличчя, котре відображується на папері. Рисунок голови старої людини, дитини, дівчини, юнака, людини в розквіті сил, як правило, виконується у різній техніці.

Узагальнююче завершення рисунка

Коли форму уважно простудійовано і точність її виконання перевірено до найменших деталей, переходять до узагальнення деталей рисунка, пом'якшення другорядного і виділення головного, характерного для даної натури. Узагальнюючи і співвідпорядковуючи деталі, намагаючись досягти цілісності зображення, студент має довести свою роботу до такого стану, коли рисунок починає оживати, так би мовити, дихати.

Внаслідок наполегливої систематичної роботи над портретом набуте уміння будувати форму голови неначе переходить у кінчики пальців. Навчальні завдання з рисунка портрета тепер уже не є складними для студента — володіючи професійними знаннями, він може цілком зосередити свою думку і волю на завданнях творчих.

Рекомендована література

1. Авсіян О.А. Натура и рисование по представлению. — М.:Изобр. искусство, 1985.
2. Bammes G. Der nachte Mensch. — Dresden: Veb Verlag der Kynst, 1982.
3. Барачаи Е. Анатомия для художников. — Будапешт: Корзина, 1979.
4. Ган И. Курс пластичной анатомии людини. — К.: Мистецтво, 1965.
5. Дейнека А.А. Учитесь рисовать. — М.: Изд-во Академии художеств СССР, 1961.
6. Королев В.А. Учебный рисунок. — М.: Изобр. искусство, 1981.
7. Радлов Н.Е. Рисование с натуры. — М.: Художник РСФСР, 1978.
8. Ростовцев Н.Н. Академический рисунок: Курс лекций. — М.: Просвещение, 1973.
9. Соловйов О.М., Смирнов Г.Б., Алексеева С.С. Навчальний рисунок. — К.: Образотворче мистецтво і музлітература, 1956.
10. Чистяков П.П. Письма, записные книжки, воспоминания. — М.:Искусство, 1953.